

Kamila

Rosyjska misja prawosławna w Japonii w czasach arcybiskupa Nikołaja (Kasatkina)

Nurt SVD 50/2 (140), 72-85

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rosyjska misja prawosławna w Japonii w czasach arcybiskupa Nikołaja (Kasatkina)

Mission of the Russian Orthodox Church in Japan
under archbishop Nicholas (Kasatkin)

Kamila Pawełczyk-Dura
pawelczyk.kamila@wp.pl

Doktor nauk humanistycznych w zakresie religioznawstwa; autorka monografii *Rosyjskie prawosławie w okresie wczesnosowieckim (1917-1927)*, Lublin 2014. Zainteresowania badawcze: historia rosyjskiego prawosławia (głównie w okresie sowieckim), funkcjonowanie Kościołów w przestrzeni państw totalitarnych oraz rosyjskiej myśli religijnej, politycznej i społecznej.

Prawosławie rosyjskie dotarło do wysp japońskich w II połowie XIX wieku w okresie tzw. końca izolacji. Polityka *sakoku*, prowadzona od początków XVII wieku przez rządy rodu Tokugawa, przyniosła całkowite zamknięcie szogunatu w ramach państwa niezezwalającego na prowadzenie międzynarodowej wymiany handlowej, nieutrzymującego kontaktów zagranicznych, utrwalającego własny ład społeczno-polityczny oraz chroniącego rodzimą kulturę przed obcymi wpływami. Izolacjonizm japoński, jak twierdzą badacze, stanowił reakcję obronną cesarza Imetsu na zagrożenie ekspansją handlową, kolonizatorską i misyjną przybyszów z Europy Zachodniej, głównie kupców hiszpańskich, portugalskich oraz misjonarzy-jezuitów¹.

Kres tej strategii, po blisko 250 latach jej obowiązywania, położyło niebezpieczeństwo interwencji militarnej dowódcy marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych komodora Matthew Perry'ego. Dnia 8 lipca 1853 roku wpłynął czterema statkami do Zatoki Tokijskiej i za-

¹ J. Tubielewicz, *Historia Japonii*, Wrocław 1984, s. 282-286.

żądał, grożąc użyciem broni armatniej, nawiązania kontaktów handlowych z reprezentowaną przez siebie władzą. Podpisanie 31 marca 1854 roku w Kanagawie traktatu o pokoju i przyjaźni stanowiło rzeczywisty początek „końca izolacji”².

Latem 1853 roku, miesiąc po zakotwiczeniu Perry’ego na południu wyspy, do Nagasaki dopłynęła rosyjska fregata żaglowa „Pałłada” wiceadmirala Jewfimija Putjatina. Kierownik ekspedycji carskiej przekazał list ministra spraw zagranicznych Karola Roberta Nesselrode, zawierający warunki podjęcia współpracy handlowej między obu krajami. Nawiązano ją oficjalnie na mocy traktatu w Shimodzie w lutym 1855 roku³. Trzy lata później Josif Goszkiewicz, znany rosyjski lingwista, orientalista, autor pierwszego słownika japońsko-rosyjskiego, objął obowiązki konsula w Hakodate⁴.

Rosyjski korpus konsularny składał się z kilkunastu osób. Opiekę duchową nad nimi powierzono protojerejowi Wasilijowi Machowowi. Wyznaczony na przełożonego cerkwi przy rosyjskim urzędzie konsularnym kapłan po raz drugi znalazł się w Kraju Kwitnącej Wiśni. Pierwsze doświadczenia zdobywał jako kapelan na okręcie „Diana”, podczas wizyty Putjatina w porcie Shimoda w 1854 roku. Wskutek trzęsienia ziemi statek uległ poważnym uszkodzeniom, co zatrzymało rosyjską delegację na japońskim lądzie na około pół roku⁵. Rok później wrócił do Japonii, niosąc tam posługę kapłańską przez blisko dwa lata. Ze względu na podeszły wiek (ukończone 60 lat) i problemy zdrowotne (ciężka choroba serca) Machow w 1860 roku zwrócił się do Świętobliwego Synodu Rządzącego z prośbą o zwolnienie go z obowiązków

² W.G. Beasley, *The Meiji Restoration*, Stanford 1972, s. 95-96.

³ *Собрание важнейших трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами*, сост., В.Н. Александренко (opr.), Warszawa 1906, s. 128-130 i nast.; *Собрание действующих договоров, заключенных Россией с иностранными державами*, И.П. Ивановский (opr.), Одесса 1890, t. 1, cz. 1, s. 731-762; *Собрание ныне действующих торговых трактатов России с иностранными государствами*, Санкт-Петербург bdw., s. 257-279.

⁴ И.А. Гончаров, *Русские в Японии в конце 1853 г. и в начале 1854 года (из путевых заметок)*, Санкт-Петербург 1855, s. 8. Szerzej o rosyjskiej dyplomacji w Japonii zob.: А.П. Кузнецов, *Вклад И.А. Гошкевича в становление русско-японских отношений в XIX веке*, Санкт-Петербург 2007; П.Э. Подалко, *Япония в судьбах россиян: Очерки истории царской дипломатии и российской диаспоры в Японии в конце XIX-начале XX века*, Москва 2004.

⁵ Wasilij Machow już po powrocie do kraju wydał książkę, w której opisał tragiczne wydarzenia katastrofy morskiej w porcie Shimoda. Zob. *Фрегат „Дiana” – путевые записки бывшего в 1854 и 1855 годах в Японии протоиерея Василия Махова*, Санкт-Петербург 1867.

i zezwolenie na powrót do kraju. Na ogłoszenie o poszukiwaniach na stanowisko nowego przełożonego cerkwi konsularnej w Japonii, adresowane do studentów rosyjskich akademii duchownych, odpowiedział m.in. Iwan Kasatkin.

Iwan Dmitrewicz Kasatkin urodził się 1 sierpnia 1836 roku we wsi Brzoza w guberni smoleńskiej, w rodzinie Dmitra Iwanowicza i Ksenii Aleksiejewny. Syn diakona wiejskiej cerkwi Wniebowstąpienia Pańskiego otrzymał wykształcenie typowe dla członków rodzin prawosławnych kapłanów. Po ukończeniu szkoły duchownej i seminarium duchownego Iwan, jako 20-letni młodzieniec, rozpoczął naukę w Petersburskiej Akademii Duchownej. W ciągu 3-letniego kursu akademickiego dał się poznać jako uczeń ambitny, zdolny i pracowity. Ze względu na te właśnie przymioty ówczesny rektor Niekkratij (Nadieżdin) z aprobatą przyjął wiadomość o misjonarskich planach Kasatkina. Dzięki wstawiennictwu metropolity petersburskiego Grigorija (Postnikowa) w trybie ekstraordynaryjnym, bez złożenia odpowiednich egzaminów, otrzymał tytuł naukowy magistra teologii. Dnia 23 czerwca 1860 roku odbyły się postrzyżyny mnisze Iwana, który na cześć biskupa Miry przyjął imię Nikołaj⁶.

Hieromnich Kasatkin 2 lipca 1861 roku przyплыł do brzegów Japonii. Pierwsze lata przebywania na wyspie młody misjonarz poświęcił posłudze w powierzonej mu świątyni. Możliwość ewangelizacji mieszkańców Hakodate i okolicznych wiosek wykluczały – posiadające w tym okresie moc prawną – antychrześcijańskie akty cesarza

⁶ O życiu i działalności Iwana (Nikołaja) Kasatkina zob. Авраамий архимандрит, *Первый Благовестник Православия в Японии*, в: Сергей (Страгородский), *По Японии. (записки миссионера)*, Москва 1998, s. 191-228; Е. Амбарумов, *Архиепископ Японский Николай (Касаткин)*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 10, 1961, s. 14-20; А. Казим-Бек, *Апостол Японии архиепископ Николай (Касаткин) (К 100-летию православия в Японии)*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 7, 1960, s. 43-58; Н. Мизь, *Архиепископ Николай Японский в истории Дальнего Востока*, в: Г.И. Каневская (red.), *Материалы второй международной научно-практической конференции „Россияне в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Сотрудничество на рубеже веков”*, Владивосток 2002, s. 57-60; Э.Б. Саблина, *Новые материалы о жизни и деятельности Архиепископа Николая Японского, из библиотеки Воскресенского кафедрального собора в Токио (Никорай-до)*, в: С.М. Дударенок (red.), *Христианство на Дальнем Востоке. Материалы международной научной конференции*, Владивосток 2000, cz. 1, s. 154-159; Сергей (Ларин), *Славный юбилей архиепископа Николая (Касаткина)*, „Журнал Московской Патриархии”, nr 12, 1961, s. 22-88; П. Синявский, *Материалы для биографии Высокопреосвященнейшего Николая, начальника Российской духовной миссии в Японии*, „Странник”, октябрь, 1910, s. 403-410.

Ieyasu Tokugawy⁷. Bezwzględny zakaz głoszenia Słowa Bożego, rozpowszechniania literatury chrześcijańskiej i posiadania obrazów o tematyce religijnej ograniczał działalność misjonarką Nikołaja do murów cerkwi Zmartwychwstania Pańskiego. Oprócz urzędników konsulatu i ich najbliższych rodzin gromadzili się w niej oficerowie rosyjskiej marynarki wojennej, przyplływający z dużą regularnością do portu w Hakodate. W okresie późniejszym przy świątyni funkcjonowała szkoła początkowa dla dzieci. Założono także cmentarz, na którym chowano zmarłych prawosławnych⁸.

Nikołaj, rozumiejąc szczególne warunki pracy misyjnej oraz przygotowując się do aktywności na tym polu, zapoznawał się z kulturą Japonii i uczył języka japońskiego. Te ostatnie umiejętności wykorzystał jako autor licznych prac naukowych oraz popularno-naukowych. Zainteresowanie historią Japonii, kształtującą system społeczny i ekonomiczny, owocowało ponadto artykułami publikowanymi na łamach poczytnych rosyjskich czasopism, a także oddzielnymi pozycjami książkowymi. Przybliżał w nich rodzimemu czytelnikowi wydarzenia, które rozgrywały się pod koniec ery szogunów i na początku epoki Meiji, zadziwiając trafnością spostrzeżeń oraz celnością wniosków⁹.

Spod jego pióra i we współpracy z Japończykiem Pawłem Nakai wyszły przekłady Nowego Testamentu, dzieł św. Jana Chryzostoma, tekstów liturgicznych (Oktoich, Triodion postny i paschalny) oraz części Starego Testamentu. Okres prac nad przekładem wspominał następująco:

„Podczas dzisiejszych porannych zajęć z Pawłem Nakai skończyliśmy tłumaczenie Nowego Testamentu. Rozpoczęliśmy je we wrześniu ubiegłego roku. Znaczy się, potrzebowaliśmy na to ponad rok. Codziennie siedzieliśmy nad tym od [godziny] 7.30 do 12 i wieczorem od [godziny] 6 do 9. Jeszcze z rok zajmą nam poprawki [...]. Mieliśmy do dyspozycji: trzy teksty greckie, dwa łacińskie, słowiański, rosyjski, angielski, francuski, nie-

⁷ J. Tubielewicz, *Historia Japonii...*, dz. cyt., s. 285.

⁸ Zob. też: P. Paszkiewicz, *W służbie Imperium Rosyjskiego 1721-1917. Funkcje i treści ideowe rosyjskiej architektury sakralnej na zachodnich rubieżach Cesarstwa i poza jego granicami*, Warszawa 1999, s. 235-236.

⁹ Do najbardziej znanych prac Nikołaja należą: *Япония и Россия*, Санкт-Петербург 1879; *Япония с точки зрения христианской миссии*, „Русский вестник”, t. 83, nr 9, 1869, s. 219-264; *Сёогуны и микадо. Исторический очерк по японским источникам*, „Русский вестник”, t. 84, nr 11, 1869, s. 207-227; *Сёогуны и микадо. Исторический очерк по японским источникам*, „Русский вестник”, t. 84, nr 12, 1869, s. 414-460.

miecki, trzy chińskie, japoński, objaśnienia po rosyjsku i angielsku, wszystkie leksykony. I każdego dnia, prawie co godzinę, przychodziło nam przekopywać się przez to wszystko. Pomimo sumienności przekład nie jest najlepszy, chociaż lepszy od chińskiego i japońskiego. Ostatni niejednokrotnie bawił nas swoją ordynarnością. Z [wersji] chińskich zabawna była pekińska. Najlepszy z chińskich to ten dotychczas wykorzystywany w Japonii i przy tym wszystkim... taki, że Nakai z dziesięciu wersetów nie rozumiał ośmiu. Z dziesięciu nie rozumiał pięciu w tłumaczeniu japońskim (ordynarnym). Można sobie wyobrazić na ile rozumieją Pismo Święte ludzie nie tak uczeni jak Nakai!"¹⁰.

Dynamiczny rozwój prawosławnej działalności misyjnej na wyspie, dalece wykraczający poza wąskie ramy odprawiania nabożeństwa w cerkwi działającej przy konsulacie, nastąpił dopiero w 1868 roku. Okres tzw. restauracji Meiji, charakteryzujący się przewrotem na szczytach władzy oraz objęciem rządów w kraju przez cesarza Mutsuhito, był czasem głębokich przemian społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych, jak również gruntownej modernizacji kraju na wzór zachodni¹¹. Atmosfera reform zaktywizowała Nikołaja. W 1869 roku wyruszył on do ojczystego kraju celem osobistego ubiegania się o zgodę na otwarcie Rosyjskiej Misji Duchownej w państwie japońskim. Synod Rządzący pozytywnie rozpatrzył jego prośbę. W 1870 roku Ministerstwo Finansów wyasygnowało jednorazowo kwotę 5 000 rubli na budowę struktur misyjnych w Kraju Kwitnącej Wiśni. Zatwierdzony przez organy administracji państwowej budżet misji wynosił 3 000 rubli rocznie, co stanowiło połowę wyliczonej przez władze duchowne sumy¹².

Dnia 14 stycznia 1870 roku ukazało się postanowienie synodalne informujące o otwarciu w granicach państwa japońskiego mi-

¹⁰ *Дневники святого Николая Японского*, К. Накамура (opg.), Санкт-Петербург 2004, t. 3, s. 110.

¹¹ А.М. Боголюбов, *Пресса России о Русской духовной Миссии в Японии (период Мэйдзи, 1867-1912 гг.)*, в: В.С. Белоненко (red.), *Из истории религиозных, культурных и политических взаимоотношений России и Японии в XIX-XX веках. Сборник научных статей*, Санкт-Петербург 1998, s. 69-82; Е.Б. Васильева, *Христианство в Японии эпохи Мэйдзи и проблемы культурной идентификации японцев*, в: С.М. Дударенок (red.), *Христианство на Дальнем Востоке. Материалы международной научной конференции*, Владивосток 2000, cz. 1, s. 103-107.

¹² А.В. Попов, *Российское Православное Зарубежье. История и источники. С приложением систематической библиографии*, Москва 2005, s. 155.

sji¹³. W ślad za nim opublikowano Regulamin Rosyjskiej Misji Prawosławnej w Japonii i Instrukcję dla Kierownika Rosyjskiej Misji Prawosławnej w Japonii. Zgodnie z pierwszym z wymienionych dokumentów misja pozostawała pod zwierzchnią jurysdykcją Synodu Rządzącego, formalnie kierującego jej działalnością za pośrednictwem biskupa kamczackiego. Ustalono skład osobowy członków misji. Utworzono stanowiska kierownika, trzech jego pomocników – hieronmichów lub kapłanów-wdowców, a także lektora. Ich posługa miała, przynajmniej w teorii, charakter dożywotni. Podróż do kraju wymagała zgody Synodu Rządzącego. Wyjątek uczyniono, *primo*, wobec misjonarzy, którzy przebywali w Japonii nie mniej niż 15 lat, *secundo*, wobec osób schorowanych, które po powrocie do ojczyzny mogły się nawet ubiegać o dożywotnią pensję. Misja działała w czterech miastach japońskich – Nagasaki, Tokio, Kioto i Hakodate, a jej „serce” stanowiła świątynia w Hakodate. Misjonarzy zachęcano do używania języka japońskiego, obligowano do publikowania w krajowych gazetach wiadomości o prowadzonej aktywności, jej charakterze, trudnościach w ewangelizacji. Kierownik misji pod koniec każdego roku wysyłał Synodowi Rządzącemu sprawozdanie z działalności¹⁴.

Instrukcja dla Kierownika Rosyjskiej Misji Prawosławnej w Japonii zalecała unikanie wszelkimi możliwymi sposobami zadrażnień i konfliktów między członkami misji prawosławnej a ludnością miejscową oraz przedstawicielami władzy cesarskiej. Dezyderat powyższy miał poważne umocowanie historyczne. Jeszcze w II połowie XIX

¹³ „Zgodnie z oświadczeniem ojca Nikołaja, w ciągu swego 8-letniego przebywania w Japonii zapoznającego się z jej historią, religią i duchem narodu japońskiego, Japończycy odznaczają się znaczną ciekawością i wykazują ostatnio silne dążenie do zaznajamiania się z cywilizacją europejską. [...] Uświadamiając sobie braki własnej religii i potrzebę poznania innej, doskonalszej, Japończycy przychylnie odnoszą się do chrześcijaństwa. Podobnie rząd japoński nie może być obwiniany o wrogość wobec chrześcijaństwa, co potwierdza oświadczenie, że nie zamierza on przesłać do Japonii chrześcijan-tubylców oraz to, że misjonarze otwarcie ogłaszają w prasie fakty nawrócenia na chrześcijaństwo”. Сyt. Российский государственный исторический архив (dalej: РГИА), Канцелярия обер-прокурора Синода, Об учреждении православной духовной миссии в Японии. 12 января 1870 г. 15 марта 1874 г., zesp. 797, inw. 151, sygn. 1422a, k. 1.

¹⁴ Tamże, Положения для Российской духовной миссии в Японии и Инструкция для ее Начальника, 6 апреля 1870 г., zesp. 797, inw. 41, sygn. 134. Funkcję zwierzchnika pełnił, oczywiście, wyniesiony do godności archimandryty Nikołaj. Pomagali mu kapłan Grigorij Woroncowa i dwaj studenci Kijowskiej Akademii Duchownej w osobach hieronmicha Anatolija (Tichaja) i Pawła Zabelina.

wieku pamiętano o negatywnych skutkach nadmiernego zaangażowania misjonarzy zachodnich w wewnętrzne sprawy Japonii, zakończone wprowadzeniem polityki *sakoku* i prześladowaniami mniejszości religijnych¹⁵.

Celem nadrzędnym misji prawosławnej w Japonii była budowa trwałych struktur misyjnych, a nie nawrócenie na chrześcijaństwo jak największej liczby Japończyków. W pierwszym rządzie proponowano otoczyć szczególną troską („nie żałując na to czasu i pracy”) przyszłych katechetów, którzy z powodzeniem kontynuowaliby dzieło ewangelizacji w środowiskach, z których wyrosli. Metody pracy misyjnej dostosowywano do indywidualnych potrzeb katechumenów, ich wieku, wykształcenia, statusu społecznego. Młodych japońskich prawosławnych namawiano do nauki języka rosyjskiego, umożliwiano też bezpłatną naukę w rosyjskich seminariach i akademiach duchownych. Ich absolwenci wracali na wyspę niejednokrotnie jako kapłani, nauczyciele religii, tłumacze literatury religijnej. W 1875 roku wyświęcono na kapłana pierwszego Japończyka, Pawła Sawabe¹⁶.

Pierwszy etap budowy sprawnie funkcjonujących, dostosowanych do lokalnych potrzeb, prawosławnych struktur misyjnych zakończył wyjazd Nikołaja do Edo (obecnie Tokio) w 1872 roku. Decyzja ta, podjęta z pobudek pragmatycznych, przyspieszyła znacząco rozwój rosyjskiej misji na wyspie. Wykorzystując sprzyjającą atmosferę polityczną, wytworzoną przez cofnięcie dekretów antychrześcijańskich, w Edo otwarto szkołę języka rosyjskiego, którą po kilku miesiącach – właśnie na fali złagodzenia kursu polityki religijnej – przemianowano na szkołę katechetyczną. W 1875 roku funkcjonowała już jako seminarium duchowne z sześcioletnim kursem nauczania. Wykładano w niej, obok przedmiotów *stricte* teologicznych, języki obce, historię Rosji i Japonii, kaligrafię, algebrę, geografiię, psychologię, historię

¹⁵ Прибавления к Иркутским епархиальным ведомостям, nr 48, 1871, s. 821-827.

¹⁶ О.В. Шаталов, Начальный этап деятельности Российской Духовной Миссии в Японии: 1870-1875 гг. (Опыт исторической реконструкции на основе архивных материалов), в: М.Н. Боголюбов (red.), Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти Святителя Николая, Апостола Японии 1836-1912, Санкт-Петербург 1996, s. 31-39; Г.Д. Иванова, Переводчики русской литературы – воспитанники Православной Духовной Семинарии в Токио, в: М.Н. Боголюбов (red.), Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти Святителя Николая, Апостола Японии 1836-1912, Санкт-Петербург 1996, s. 59-63; А.Н. Хохлов, Роль Токийской Православной Семинарии в подготовке переводчиков-японистов, в: М.Н. Боголюбов (red.), Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти Святителя Николая, Апостола Японии 1836-1912, Санкт-Петербург 1996, s. 64-78.

filozofii. Pierwsi abiturienti opuścili seminarium w 1882 roku. Niebawem otwarto szkołę żeńską. Dziewczęta uczyły się religii, języków, kaligrafii, geografii, wykonywania zajęć domowych, szycia, rysowania, śpiewu. Na wzór diecezjalnych szkół rosyjskich uczennice i ich opiekunki prowadziły przytułek dla sierot. Przy szkole działały warsztaty ikonograficzne, którymi kierowała pierwsza japońska ikonopisarka Rin Jamasita. Jej prace znajdowały się m.in. w wybudowanym w latach 1884-1891 Soborze Zmartwychwstania Pańskiego, zwanym potocznie w języku japońskim Nikolai-dō. Do celów naukowych i edukacyjnych wykorzystywano bogaty zasób biblioteczny. Niestety, blisko 30 000 egzemplarzy książek oraz czasopism strawił pożar, który wybuchł w 1923 roku na skutek trzęsienia ziemi w Tokio. Uszkodzeniu uległy także zabudowania szkolne i świątynie prawosławne¹⁷.

W 1880 roku Nikołaja wyniesiono do godności biskupa rewełskiego, wikariusza diecezji ryskiej. Zakres jego obowiązków nie uległ zmianie. Jako kierownik misji Duchownej był jednoosobowym organem zwierzchniego zarządu szkolnego, kontrolował prace nad budową nowych świątyń i domów modlitwy, czuwał nad prawidłowym przekładem tekstów biblijnych, stymulował działalność wydawniczą. Wyniki jego aktywności były zdumiewające, a sława rosyjskiego misjonarza rozpowszechniała się w ojczystym kraju.

Prężnie rozwijająca się wspólnota prawosławna w Kraju Kwitnącej Wiśni potrzebowała pomocy ze strony Cerkwi prawosławnej. Mając na uwadze potrzeby biskupa Kasatkina i jego wiernych, Świętobliwy Synod Rządzący podjął starania na rzecz mianowania nowego członka misji. Odpowiedni ukaz wydany został 13 czerwca 1890 roku¹⁸. Rada Petersburskiej Akademii Duchownej na swoim pierwszym powakacyjnym posiedzeniu, przypadającym na 23 sierpnia, przyjęła ukaz synodalny i wysłała dokumenty Siergieja (Stragorodskiego), przyszłego

¹⁷ Г.Д. Иванова, *Жизнь и деятельность святителя Николая Японского*, в: М.Н. Боголюбов (red.), *Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти Святителя Николая, Апостола Японии 1836-1912*, Санкт-Петербург 1996, s. 10-20; Н.М. Векшина, *Православие в Японии*, в: А.Д. Зельницкий (red.), *Путь Востока. Культурная, этническая и религиозная идентичность. Материалы VII Молодежной научной конференции по проблемам философии, религии, культуры Востока*, Санкт-Петербург 2004, s. 59-63; Э.Б. Саблина, *Православная церковь в Японии в конце XIX-XX вв. и её основатель Святитель Николай*, Москва 2000 [автореферат диссертации кандидата исторических наук: Институт стран Азии и Африки Московского государственного университета], s. 5-20.

¹⁸ Архимандрит Сергей (Страгородский), *На Дальнем Востоке. Письма японского миссионера*, Москва 2013, s. 373.

patriarchy moskiewskiego i całej Rusi, do Departamentu Azjatyckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Młody misjonarz otrzymał złoty krzyż, paszport zagraniczny oraz pieniądze. Pod koniec sierpnia wyjechał z Petersburga do Odessy, a stamtąd na Daleki Wschód¹⁹. W opublikowanych po latach *Listach* pisał:

„W 1890 roku, zaraz po ukończeniu Petersburskiej Akademii Duchownej, otrzymałem powołanie do udziału w Japońskiej Misji Duchownej. Wiadomo, jakie uczucia towarzyszyły mi ostatniego lata w Rosji. Japonia, a w zasadzie wielka osobowość jej oświeciciela [-] Jego Eminencji²⁰ Nikołaja [Kasatkina] nie wychodziła mi z głowy. Ile mieliśmy myśli z ojcem A[rseniejem Timofiejewem]²¹ (zostaliśmy obydwaj mianowani). Pamiętam, że tłumaczenie Oktoichu²² na język japoński było pierwszą księgą, jakby początkiem łączącym nas z tym dotychczas nieznanym krajem. Oto te tajemnicze hieroglify, które będziemy musieli znać i których będziemy musieli uczyć się sami i uczyć [za ich pomocą] innych wiary Chrystusowej. Niedoskonały pod każdym względem leksykon Goszkiewicza²³, niewygodna do nauki gramatyka języka japońskiego Smirnowa²⁴, amerykańskie wydanie Nowego Testamentu w języku japońskim – ileż to razy trzymaliśmy je w rękach i kartkowaliśmy. [...] Ciągnęła nieznaną do tej pory «zagranica» i morze, którego nie zdążyłem zobaczyć w Petersburgu. W wyobraźni rysowały się piękne kraje, [które napotkam] po drodze do Japonii: Indie, Chiny i inne. Wreszcie zaś nadszedł kres [tym rozmyślaniom]. Nastąpiła rzeczywistość”²⁵.

Dnia 20 października 1890 roku hieromnich Siergiej, po kilkumiesięcznej podróży morskiej wzdłuż brzegów azjatyckich i lądowej

¹⁹ Tamże, s. 9.

²⁰ Preoswiaszczenstwo – tytuł biskupa w Kościele prawosławnym.

²¹ Arsenij (Timofiejew) – wychowanek Petersburskiej Akademii Duchownej, późniejszy inspektor chełmskiego seminarium duchownego, rektor seminarium duchownego w Wołogdzie, misjonarz w Japonii i Grecji, ostatecznie wikariusz omski i pawłodarski.

²² Oktorich – ośmiogłos, księga usystematyzowana i zredagowana przez Jana z Damaszku.

²³ Josif Goszkiewicz – dyplomata rosyjski, pierwszy przedstawiciel państwa rosyjskiego w Japonii, znany rosyjski lingwista, orientalista, autor pierwszego słownika japońsko-rosyjskiego.

²⁴ Dmitrij Smirnow – pisarz i wschodoznawca, autor pierwszego podręcznika poświęconego teorii i praktyce nauki języka japońskiego.

²⁵ *Архимандрит Сергий (Страгородский)*, dz. cyt., s. 5-7.

po samej Japonii, dotarł do Tokio. Pierwsze spotkanie z misją – nowym miejscem pracy – zapamiętał następująco:

„Tak, życie tutaj tętni dookoła, i w szkołach, i w redakcji, i w kancelarii, i w zabudowaniach [misyjnych], i wszystko to opiera się na jednym [człowieku –] Jego Eminencji Nikołaju. Jest on wszędzie, wszystko ma od niego swój początek i dzięki niemu się trzyma”²⁶.

Osoba niestrudzonego, energicznego misjonarza Nikołaja (Kasatkina) wywarła ogromny wpływ na kształtowanie się osobowości duchowej hieromnicha Siergieja. Idąc za radą swojego przełożonego, Stragorodskij niebawem po przybyciu na wyspę, rozpoczął intensywną naukę języka japońskiego. Już w grudniu odprawił on swoją pierwszą liturgię w języku japońskim.

„Wygłaszałem – pisał – ektenię²⁷ i aklamację liturgiczną²⁸ z kartecek: słowa japońskie napisane były alfabetem rosyjskim. Tak zwyczaj robią tutaj cudzoziemcy, gdyż nie można szybko nauczyć się języka japońskiego (w piśmie Japończycy wykorzystują, jak wiadomo, chińskie hieroglify), a odprawiać nabożeństwa trzeba”²⁹.

Na początku 1891 roku biskup Nikołaj wysłał Siergieja do Kioto celem wsparcia pracy ewangelizacyjnej w tym mieście oraz objęcia posady wykładowcy teologii dogmatycznej w tamtejszym seminarium duchownym³⁰. Z polecenia biskupa Nikołaja przełom lat 1891-1892 hieromnich spędził na okręcie „Pamięć Azowa”³¹. Wspominał:

„Nastąpiła kolejna zmiana w moim położeniu: na naszym krążowniku wojennym «Pamięć Azowa» zachorował kapłan i na-

²⁶ Tamże, s. 130.

²⁷ Ektenia – modlitewne wołanie kapłana lub diakona, składające się z szeregu prośb, na które odpowiada chór.

²⁸ Aklamacja liturgiczna – wozgłas, słowa wymawiane przez kapłana, będące zakończeniem modlitwy.

²⁹ *Архимандрит Сергий (Страгородский)*, dz. cyt., s. 162.

³⁰ Tamże, s. 171.

³¹ О.Ю. Васильева, *Митрополит Сергий (Страгородский). Штрихи к портрету, „Альфа и Омега”, № 1, 2002, s. 136-137; Г.Д. Иванова, Русские в Японии XIX-начала XX в. Несколько портретов, Москва 1993, s. 60. Zob. szerzej: Сергий (Страгородский), *По Японии. Записки миссионера*, Москва 1998; *Православие на Дальнем Востоке. Памяти Святителю Николаю, Апостола Японии 1836-1912*, ред. М.Н. Боголюбов, Санкт-Петербург 1996; А.В. Попов, dz. cyt., s. 154-159.*

szej Misji przyszło wymienić go [na kogoś innego]. Oto i ja, jako że byłem pod ręką, musiałem pojechać. Znów jestem «na małym drzewie» wśród fal oceanu. Tym razem jednak moje drzewo to wielki, stalowy olbrzym z trzema kominami i masztami, z 600 osobami załogi, z armatami i innymi”³².

Kilkumiesięczny rejs, urozmaicony zacumowaniem w Nagasace i Hongkongu, hieromnich spędził głównie na bliższym poznawaniu kultury japońskiej, mentalności i zwyczajów mieszkańców wyspy. Wykorzystał go także na praktyczną naukę języka angielskiego. W swojej relacji pamiętnikarskiej z tego okresu szczególnie wiele miejsca poświęcił przybliżeniu czytelnikom organizacji, sposobu działania i ewangelizacji oraz celów i osiągnięć pozaprawosławnych misji chrześcijańskich w kraju Kwitnącej Wiśni, głównie katolickiej i protestanckiej. Obszerne opisy duchowny uzupełniał własnymi spostrzeżeniami i ocenami³³.

Wiosną roku następnego Siergiej wrócił na wyspy do swojej dotychczasowej posługi:

„Tego samego dnia [tj. 13 kwietnia 1892 roku w poniedziałek] odjechałem pociągiem do Tokio, dokąd – ku mej wielkiej radości – przybyłem dzisiaj [tj. 14 kwietnia]. Tutaj wszystko jest takim, jakim było. Nieustannie i bez przerwy pracuje wprawiona w ruch maszyna. Jego Eminencja Nikołaj wykladał za mnie w seminarium i w szkole żeńskiej, nie porzucając swoich zwykłych obowiązków. Obecnie szykuje się on powoli do wyjazdu: [planuje] zwizytować cerkwie na południu. Podróż ta będzie tym razem bardzo długa, być może [do rozpoczęcia] Soboru, który ma zebrać się w sierpniu w Osace. Znów zostaniemy tutaj sami. Podobnie jak wcześniej będę uczył w seminarium i w szkole żeńskiej”³⁴.

Ostatnim miejscem japońskiej posługi przyszłego patriarchy Siergieja było znane mu już z poprzednich doświadczeń Kioto. Został tam przeniesiony przez biskupa Nikołaja w połowie listopada 1892 roku celem pełnienia normalnej posługi duszpasterskiej. Wiosną następnego roku do Japonii nadeszła decyzja Świętobliwego Synodu Rządzącego dotycząca powrotu Siergieja do kraju³⁵. Świętobliwy Sy-

³² *Архимандрит Сергий (Страгородский)*, dz. cyt., s. 245.

³³ Tamże, s. 256-271.

³⁴ Tamże, s. 283.

³⁵ *Путь моей жизни. Воспоминания митрополита Евлогия (Георгиевского), изложенные по его рассказам Т. Манохиной*, Москва 1994, s. 109.

nod wyznaczył go na stanowisko docenta w katedrze Pisma Świętego Starego Testamentu w macierzystej uczelni, następnie zaś przeniósł go do Moskiewskiej Akademii Duchownej w charakterze inspektora³⁶. Jeszcze w czasie pracy w Siergijewym Posadzie duchowny wyjechał do Aten, by objąć zarząd cerkwi przy ambasadzie rosyjskiej. Tam też został wyniesiony do godności archimandryty³⁷. Z Grecji wysłano go znów do Japonii w charakterze pomocnika kierownika misji prawosławnej w tym kraju³⁸. Podczas podróży kapłan zachorował na przewlekłe zapalenie ucha środkowego, które do końca życia skutkowało pogorszeniem słuchu³⁹. W kraju Kwitnącej Wiśni przebywał do 1899 roku, po czym wrócił do Petersburga.

Siergiej opuścił wspólnotę wyspiarską w chwili jej pełnego ukształtowania organizacyjnego. Zgodnie z danymi statystycznymi 1 stycznia 1904 roku na obszarze Japonii funkcjonowało 260 grup prawosławnych, żyło tam ponad 28 000 wierzących, a na ich rzecz pracowało 39 kapłanów⁴⁰. Do tej liczby, wykazującej w latach późniejszych stałą tendencję wzrostową, doliczyć należy objętych opieką duchową Rosjan – jeńców wojny rosyjsko-japońskiej z lat 1904-1905. W okresie konfliktu zbrojnego z inicjatywy Nikołaja utworzono Towarzystwo Opieki Duchowej nad Jeńcami Wojennymi, organizowano zbiórki odzieży, żywności i lekarstw, pełniono posługę w obozach dla internowanych⁴¹. O ich potrzebach religijnych biskup Kasatkin pisał w swoim *Dzienniku*:

„Krótki modlitewnik wydrukowany przez Misję do jeńców wojennych od dzisiejszego dnia będzie rozsyłany z niniejszym listem, także wydrukowanym i w kilku egzemplarzach przekazanym do obozów jenieckich: «Czcigodni i drodzy rodacy! W listach, otrzy-

³⁶ Патриарх Сергей и его духовное наследство, Москва 1947, s. 23.

³⁷ С.В. Фомищ, Страж Дома Господня. Патриарх Московский и всея Руси Сергей (Страгородский): жертвенный подвиг стояния в истине православия, Москва 2003, s. 12.

³⁸ С.С. Бычков, Большевики против Русской Церкви. Очерки по истории Русской Церкви (1917-1941 гг.), Москва 2006, t. 2, s. 242.

³⁹ Архимандрит Сергей (Страгородский), dz. cyt., s. 375.

⁴⁰ А.В. Попов, dz. cyt., s. 157.

⁴¹ Sam duchowny starał się osobiście nie angażować po którejkolwiek ze stron: „Dzisiaj, jak zwykle, odprowadzałem nabożeństwo w soborze, ale w przyszłości nie będę uczestniczył w ogólnospołecznych liturgiach naszej Cerkwi. Do tej pory modliłem się za rozkwit i pokój imperium japońskiego. Teraz, kiedy ogłoszono wojnę między Japonią a moją ojczyzną, ja jako poddany rosyjski nie mogę modlić się o zwycięstwo Japonii nad moją własną ojczyzną. Mam także obowiązki wobec swojego kraju [...]”. Cyt. za: А. Чех, Николай-до. Святитель Николай Японский. Краткое жизнеописание. Выдержки из дневников, Санкт-Петербург 2001, s. 55.

manych od wielu z was najczęściej spotyka się prośby o przesłanie modlitewników i Ewangelii. Zawsze mnie radują takie prośby jako symbol nabożnego nastroju proszących. Niestety, nie jestem w stanie zadowolić wszystkich: w bibliotece Misji modlitewniki, o które prosicie, są wyczerpane; z Rosji dociera niedostateczna ich ilość. Nie pozostawiając pobożnych życzeń i prośb bez odpowiedzi, zdecydowałem się na druk krótkiego modlitewnika i Ewangelii [...]. Wydrukowano 65 000 egzemplarzy, co kosztowało 884 jeny [...]. Jest to jednakże za mało. Zaczęliśmy drukować wcześniej niż liczba jeńców wojennych w Japonii stała się znana. Po bitwie pod Cuszimą wzięto do niewoli 7 281 marynarzy, w tym 415 oficerów. Naszych jeńców jest 67 700 ludzi»⁴².

W lipcu 1910 roku Nikołaj, od 1906 roku arcybiskup japoński, obchodził jubileusz działalności misyjnej w Kraju Kwitnącej Wiśni. Stanowił on podsumowanie wieloletniej, żmudnej pracy na rzecz krzewienia prawosławia, a także bilans życia i posługi misjonarskiej duchownego na wyspie. Dalszą pracę na rzecz japońskiej wspólnoty prawosławnych uniemożliwił mu pogarszający się stan zdrowia. Arcybiskup zmarł 3 lutego 1912 roku w wieku 75 lat⁴³. Ewangelizatora Japonii Nikołaja (Kasatkina) 10 kwietnia 1970 roku zaliczono w poczet świętych Cerkwi rosyjskiej⁴⁴.

~•~

KAMILA PAWEŁCZYK-DURA
Rosyjska misja prawosławna w Japonii
w czasach arcybiskupa Nikołaja (Kasatkina)

Streszczenie

Cerkiew prawosławna w Rosji prowadziła w XIX wieku prężną działalność misyjną, obejmującą swym zasięgiem obszar dalekiej Japonii. Po otwarciu tego kraju na świat zewnętrzny i odrzuceniu izolacjonistycznej polityki *sakoku* aktywność misjonarzy rosyjskich weszła w stadium budowy struktur organizacyjnych własnego Kościoła, pod-

⁴² Дневники святого Николая Японского..., dz. cyt., s. 125.

⁴³ С. Широков (red.), Биографический словарь миссионеров Русской Православной Церкви, Москва 2004, s. 43-50.

⁴⁴ Служба святому равноапостольному Николаю, Архиепископу Японскому, „Журнал Московской Патриархии”, nr 5, 1978, s. 73-80.

budowanych potencjałem ludzkim japońskich wiernych i ich duszpa-sterzy. Zawiązanie silnej wspólnoty prawosławnych, funkcjonującej po dzień dzisiejszy w ramach autonomii, zawdzięcza Japonia rosyjskiemu misjonarzowi, pierwszemu arcybiskupowi japońskiemu Nikołajowi (Kasatkinowi) i jego pomocnikowi, przyszłemu patriarsze rosyjskiemu Siergiejowi (Stragorodskiemu). Motywacje, program działań, metody, a nade wszystko rezultaty aktywności podejmowanej przez tych duchownych przeanalizowano na tle potrzeb, potencjału rozwojowego i oczekiwań tamtejszej wspólnoty. Głównie jednak skupiono się na kaznodziejskiej i organizacyjnej płaszczyźnie ich działań oraz ocenie osiągniętych rezultatów w kontekście rozprzestrzeniania się prawosławia.

Słowa kluczowe: Nikołaj (Kasatkin), Rosyjska Misja Prawosławna w Japonii, Siergiej (Stragorodskij).

KAMILA PAWEŁCZYK-DURA

**Mission of the Russian Orthodox Church in Japan
under archbishop Nicholas Kasatkin**

Abstract

Missionary endeavours of the Russian Orthodox Church in the 19th century went far beyond the frontiers of the Russian Empire. It reached even Japan, especially once the country abandoned its policy of isolationism, the *sakoku*. The foundations were laid by archbishop Nicholas Kasatkin and his assistant, later the Patriarch of Moscow and all the Rus, Siergius Starogordsky. The organisational structure of the church built by the Russian missionaries survived till this day. The essay examines the needs, expectations and development of the orthodox communities in Japan and the methods used by those two missionaries in their work. The largest part of the essay is devoted to the analysis of their preaching and leadership skills.

Keywords: Mission of the Russian Orthodox Church in Japan, Nicholas Kasatkin, Siergius Starogordsky.